

Liturgické snahy luterských konfesionalistů v Čechách ve 2. pol. 19. století, zvláště K. E. Lányho

Michal Chalupski

Liturgical Efforts of Czech Lutheran Confessionalists in Bohemia in the 2nd Half of 19th Century, Especially of K. E. Lány Karel E. Lány (1838–1903) was very important person of Czech Lutheran Christianity in the second half of 19th century and in the beginning of 20th century. He and his colleagues were undertaking attempts to support observation of liturgy in the churches. Lány tried successfully to enrich the church hymnary with antiphons. On the other hand there was no success in effort to implement strictly Lutheran service book according to his preference. He created liturgical order, but its implementation was slow. K. E. Lány was putting forward arguments for the importance of liturgy. He was trying to persuade that liturgy was taking place in the Czech Lutheran church before the counter-reformation. Liturgy is not only catholic or German custom. The church service is not only about preaching. Liturgy gives community the possibility to be active participant of the service, to express confession of sins, plea for the God's mercy and praise for it, liturgy enriches the service. According to his persuasion there was the necessity for the Lutheran church to have distinct Lutheran features and liturgy plays the important part in this task.

Úvodem

Luteráni sice netvořili mezi českými evangelíky v dobách po vydání Tolerančního patentu velkou skupinu, přesto luterství patří k naší tradici a pozornost věnovaná otázce liturgie v tomto prostředí ve 2. polovině 19. století nám může pomoci při zamýšlení se nad naší současnou bohoslužebnou praxí, např. při uvažování nad tím, v jaké míře naše bohoslužby obsahují alespoň v nějaké podobě všechny klasické bohoslužebné prvky, zda je sled jednotlivých prvků uspořádán logicky a zda je pro nás důležité navazovat na minulé generace. Danou problematiku si přiblížíme především na příkladu nejvýraznější postavy české církve a. v. tohoto období Karla Eduarda Lányho (1838–1903).

Čeští evangelíci, včetně luteránů, si po skončení náboženské nesvobody nevytvořili příliš kladný vztah k liturgii.¹ Avšak byly zde i výjimky. Můžeme zmínit např. seniora a superintendenta Daniela Bohumila Molnára, který se vlivem bavorského duchovního Löheho postavil na pozici uvědo-

---

1 Blíže např. Rudolf Říčan, *Mladá léta Karla Eduarda Lányho*, Praha 1935, s. 144–145.

mělého luterství, což se projevilo také jeho příklonem k liturgii.² Rozvoj luterského konfesionalismu byl zapříčiněn rovněž generační obměnou, kdy duchovní ovlivněné racionalismem střídali horliví konfesionalisté, např. právě K. E. Lány.³

Snahy K. E. Lányho o povznesení liturgie na počátku jeho farářského působení

K. E. Lány působil od roku 1864 jako farář v Černilově, později se stal seniorem východního seniorátu České superintendence a. v. a ke konci života také superintendentem nově vzniklé východní ev. superintendence a. v. v Čechách. Pobýval také např. v reformovaných probuzeneckých kruzích v Basileji a ve Skotsku a stýkal se i s českými reformovanými evangelíky.

Se svými spolupracovníky prosadil do 5. vydání Leškova zpěvníku⁴ z roku 1865 liturgickou část s antifonami a rezponzoriálními verši. Podle Rudolfa Řičana se jednalo patrně o dílo Jana Kupky,⁵ faráře německého sboru v Heřmanových Sejfech. Ale z Lányho dopisu Kupkovi lze vyvodit, že je sestavil zřejmě sám Lány (avšak chtěl, aby se k nim vyjádřili Kupka a další farář Bohdan Kutlík) ze slovenských a německých zdrojů i z kancionálu Jiřího Třanovského, aby posloužily tam, kde nebyla k dispozici agenda. Kupkovi sice píše, že z ohledu na nechuť věřících vůči zvolání „Haleluja“ uvedl pro duchovního místo „Haleluja“ sousloví „Chvaltež Pána“,⁶ ovšem ve zpěvníku je i pro duchovního v některých případech „Haleluja“ uvedeno a je určeno také pro lid. Ve stejném dopise uvádí, že doplnil k těmto textům odkazy na příslušná biblická místa, aby předešel vý-

2 Řičan, *Mladá léta*, s. 156–158. Ke kontroverzím kvůli liturgii srov. Ferdinand Hrejsa, *Dějiny české evangelické církve v Praze a ve středních Čechách v posledních 250 letech*, Praha 1927, s. 332–333.

3 Hrejsa, *Dějiny*, s. 331.

4 Tzv. Leškův zpěvník vydal poprvé r. 1796 luterský duchovní Štěpán Leška a již tehdy byl k němu připojen bohoslužebný řád podle vídeňské konzistoře a. v.

5 Rudolf Řičan, *Životní dílo Karla Eduarda Lányho*, Praha 1938, s. 70, pozn. 48.

6 ÚA ČCE, AF Pzst. Jan Kupka, karton 1, dopis Lányho J. Kupkovi z 16. 12. 1864. V pojednání Liturgie. Výňatek ze zprávy d. p. seniora Karla z Lány, podané devátému shromáždění východního evangelického seniorátu aug. vyzn. v Čechách, zasedávšimu v Luterově ústavu v Hradci Králové dne 10. září 1894. Evangelický církevník 25 (1894), č. 9, s. 234–241 a č. 10, s. 262–266, se uvádí: „(...) přijal vydavatel p. Růžička černilovským farářem sestavené a jemu podané antifony a verše biblické (...)“ (s. 239).

čítkám, že se nejedná o „slovo boží“, a prosí adresáta o doplnění chybějících odkazů a informuje jej, že požádal vydavatele zpěvníku Josefa Růžičku, aby se ve věci antifon neohlížel na reformované.

Na začátku zpěvníku se dočítáme, že antifony a verše byly zařazeny po dohodě s duchovními českými, moravskými i slovenskými a jsou určeny „k zvelebení dosavadních našich příliš jednoduchých chrámových služeb Božích“. V citaci, jejíž zdroj není udán,⁷ se konstatuje, že bohoslužby nejsou pouhým vyučováním, ale hlavně oslavou Boha. Prostota bohoslužeb nepředstavuje nejvyšší hodnotu. Antifony byly kdysi obvyklé v českém prostředí, jsou zařazeny do bohoslužeb zahraničních i domácích sborů s některými výjimkami, které jsou patrně způsobeny averzí vůči katolickým způsobům. Tímto krokem se má docílit vzdělání i většího zapojení věřících a též větší jednoty církve, která nemá společnou agendu.⁸ Antifony jsou určeny pro neděle a svátky, ale také pro další příležitosti (kajicné, pohřební aj.).

V dopise příteli Kutlíkovi se Lány svěřuje se snahou obstarat si a použít slovenské pašije během Květné neděle a Velkého pátku alespoň v odpoledních hodinách. Započal také postní modlitební pobožnosti plánované na středy a pátky a pochvaluje si účast na první z nich. Uplatnil zde Komenského *Harmonii*.⁹ Pašije chtěl Lány prosadit rovněž do Růžičkova zpěvníku. V této souvislosti uvádí, že při takové liturgické pobožnosti je další kázání spíše na škodu. Rád by je ve svém sboru držel o Květné neděli a Velkém pátku odpoledne a alespoň na Velký pátek dopoledne by chtěl konat krátké rozjímání.¹⁰

7 „Poznamenání“ k tomuto vydání je podepsáno J. Růžičkou. Podle R. Řičana byl v něm uveden text Lányho dopisu. Řičan, *Životní dílo*, s. 70, pozn. 48. Lány Kupkovi napsal, že Růžička již obdržel antifonie i s „přípisem“, na Kupkovu radu mírnějším. ÚA ČCE, AF Pzst. Jan Kupka, k. 1, dopis Lányho J. Kupkovi z 24. 1. 1865. Snad se mohlo jednat o text otištěný v „Poznamenání“.

8 „Poznamenání k pátému vydání“, *Štěpána Lešky církevní zpěvník pro evangelické křesťany*. 5. vyd., Praha 1865, s. III–IV. Antifony byly obsaženy i v dalších vydáních zpěvníku až do r. 1905. Řičan, *Životní dílo*, s. 70, pozn. 48.

9 ÚA ČCE, AF Pzst. K. Ed. Lány, k. 1, dopis B. Kutlíkovi z 4. 3. 1865. Pašije vydal r. 1866 B. Kutlík za Lányho pomoci. Řičan, *Životní dílo*, s. 153, pozn. 94. *Harmonie* J. A. Komenského podává zharmonizování biblických textů o Kristově utrpení a vzkříšení, doplněné modlitbami a kázáními.

10 ÚA ČCE, AF Pzst. Jan Kupka, k. 1, dopis Lányho J. Kupkovi z 16. 12. 1864.

V roce 1865 si Lány uvědomoval, že v Černilově nemají věřící pro liturgii mnoho pochopení.¹¹ Pak ale dává najevo uspokojení z rostoucího respektování liturgie mezi věřícími ve sborech. Ač se v některých sborech liturgie alespoň zčásti konala, v Praze a Černilově tomu ještě nedávno tak nebylo. Vinu na neliturgické podobě bohoslužeb podle něj nese vliv reformovaných sborů a neexistence agendy.¹² On sám liturgii nezpíval, neboť nebyl dobrým zpěvákem.¹³

Otázka agendy a bohoslužebného řádu

Lány i jeho druhové by byli rádi prosadili zavedení lutersky určité Krmanovy agendy,¹⁴ o jejíž další, doplněné, vydání usiloval na Slovensku Josef M. Hurban, čímž by nastalo propojení se slovenským luterstvím. Jejich úsilí však nebylo naplněno, neboť byla vydána agenda Hamaliarova,¹⁵ která neměla takové kvality a jejíž jazyk nebyl pro české prostředí zcela vhodný. Lánymu však i tato kniha sloužila a uplatnila se i v moravském prostředí.¹⁶ O kontaktech se slovenskými luterány ohledně společné agendy se dozvídáme ještě roku 1902.¹⁷

11 ÚA ČCE, AF Pzst. K. Ed. Lány, k. 1, dopis B. Kutlíkovi z 28. 4. 1865. Ale v minulosti nebyl vždy černilovský sbor zcela neliturgický. Řičan, *Životní dílo*, s. 19–20.

12 *Církevní listy pro veškeré záležitosti církve evanjelicko-luteranské* 1866, díl 3., sv. 1, 2, s. 35–41, zde s. 40–41.

13 Řičan, *Životní dílo*, s. 150, pozn. 79.

14 Tato slovenská agenda z r. 1734 čerpá např. z německých zdrojů či z Agendy české. <https://books.google.cz/books?id=oLpiAAAaAAJ&printsec=frontcover&dq=agenda+slavonica+1734&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKewjSxsmyp9nMAhWMcRQKHQeZCi-AQ6AEIHDA#v=onepage&q&f=false> (cit. 14. 5. 2016).

15 Slovenská agenda z r. 1798. Čerpala z agendy c. k. konzistoře a. v. z r. 1788 i z dalších pramenů a její část byla nově vytvořena.

16 Řičan, *Životní dílo*, s. 74. Jednání s Hurbanem podpořil konvent východního seniorátu a. v. roku 1867. Tamtéž bylo odhlasováno konání pašijových bohoslužeb. *Ibid.*, s. 79–80. Touhu po agendě dle Krmanova vzoru, ale po jazykové úpravě, která by byla společná pro české, moravské i slovenské sbory a. v., vyslovuje Lány i v Hurbanově listu. *Církevní listy pro veškeré záležitosti církve evanjelicko-luteranské* 1866, díl 3., sv. 1, 2, s. 35–41, zde s. 41. Jednat s Hurbanem měla tříčlenná komise. Vydat agendu je třeba brzy, aby se ještě více neprohloubila liturgická různorodost. *Církevní listy pro veškeré záležitosti církve evanjelicko-luteranské*. Díl IV. 17. prosince 1867, č. 23 a 24, s. 185–187, zde s. 186.

17 ÚA ČCE, AF Pzst. K. Ed. Lány, k. 1, dopis faráře Michala Bodického z 29. 11. 1902 a připojený Lányho dopis synovi do Šonova z 6. 12. 1902. K. E. Lány píše, že si jeho bohoslužebný řád žádá revizi z jeho ruky.

Sám Lány si musel vypomoci jinak. V jeho pozůstalosti nacházíme dvou-svazkovou rukopisnou agendu, sestavenou z různých zdrojů, např. z tzv. Glatzovy vídeňské agendy,¹⁸ něco pochází od reformovaných kazatelů, je zde ale i bohatší liturgie.¹⁹ Také používal českou agendu h. v. z r. 1881²⁰ i jiné agendy.²¹ Na 4. generálním synodu předlitavských evangelíků a. v.²² v roce 1883 bylo schváleno, aby se místo vypracování nové agendy doporučilo sborům držet se určitých agend. Lány se pokusil prosadit pro české prostředí též Krmanovu agendu, avšak neuspěl.²³

Zdá se, že liturgická otázka byla důležitá i pro další činitele východního seniorátu, neboť na 3. konventu (1871) byl schválen návrh podaný z Čeruilova, Humpolce a křížlickým farářem Kutlíkem na konání bohoslužeb a pohřbů ve všech sborech podle stejného řádu a na užívání společné agendy. Konvent pověřil skupinu tvořenou duchovními Lánym, Vilémem Molnárem, Kristiánem Pospíšilem a Františkem Trnkou, aby zpracovala bohoslužebný řád „na základě našeho vyznání a dosavadních způsobů, i s ohledem na sesterskou Moravu a Slovensko.“ Jejich dílo měla poté posoudit staršovstva. Odsouhlaseno bylo rovněž bohoslužebné dodržování svátků Zjevení Páně, Obětování Páně v chrámě (Očišťování Panny Marie), Zvěstování Panny Marie, apoštolů Petra a Pavla, kajícího dne (8. prosince). K tomu ještě měla být slavena výročí reformace a smrti Jana Husa v neděli nejbližší těmto dnům.²⁴

18 Jedná se o r. 1829 vydané přepracování agendy z r. 1788, vydala ji c. k. ev. konsistoř a. v. Lány ji nehodnotil kladně. Srov. *Liturgie. Výňatek ze zprávy, Evanjelický církevník* 25 (1894), č. 9, s. 238.

19 ÚA ČCE, AF Pzst. K. Ed. Lány, k. 3.

20 Řičan, *Životní dílo*, s. 156. ÚA ČCE, AF synodní rady Českobratrské církve evangelické, k. VIII A, složka Agenda 1939, Bohoslužebná kniha, Dobrozdání pastorálních seniorátních konferencí k návrhu agendy, 1933, seniorát čáslavský, pastor. konf. k Agendě, ko-referát Rudolfa P. Lányho, s. 7. Podle obou zdrojů sloužila tato reformovaná agenda mezi duchovními a. v. nejen K. E. Lánymu.

21 Řičan, *Životní dílo*, s. 156.

22 Jednalo se o vrcholné shromáždění luteránů z Předlitavska, tedy např. z českých či rakouských zemí monarchie.

23 Pro sbory německého jazyka byly doporučeny agendy württemberská, saská a bavorská, pro české prostředí württemberská agenda v překladu D. B. Molnára a také agenda G. Seberinyho. *Evanjelický církevník* 14 (1883), č. 11, s. 262.

24 *Evanjelický církevník* 2 (1871), č. 6, s. 137–139. R. Řičan však uvádí, že sestavení bohoslužebného řádu bylo svěřeno prvním třem jmenovaným a Trnka dostal tento úkol až později, načež na něj rezignoval kvůli své neobeznámenosti s bohoslužebnými řády ve

Volání po vytvoření jednotného bohoslužebného řádu a společné agendy zaznělo i z konventu suchdolského seniorátu roku 1871. K této informaci je přidán komentář redakce *Evanjelického církevníka* (Lányho), který poukazuje na obtížnost takového úkolu a doporučuje spolupráci s východním seniorátem, který již má komisi pro přípravu agendy.²⁵

Na 5. seniorátním konventu (1877), již za předsednictví K. E. Lányho, či spíše na předcházející pastorální konferenci, se rovněž objevila otázka bohoslužebného pořádku. Byla však vyřízena tím, že superintendent D. B. Molnár slíbil informovat o liturgii pražského sboru. Rozhodlo se také, že nešporní bohoslužby se mají konat alespoň v letním období a v pátky v postní době.²⁶

Na nejednotnost v agendární problematice se zaměřil Gustav Adolf Skalský na pastorální konferenci východního seniorátu roku 1881. Jeho příspěvek vyústil v doporučení, aby pastorální konference podala seniorátnímu konventu návrh, který by se zabýval brzkou přípravou a užíváním agendy či společného pořádku bohoslužeb. Výsledek jednání konference zněl, že se má konventu jako „direktiv“ pro další práci určit Lánym již dříve vypracovaný bohoslužebný pořádek.²⁷ Na navazujícím 6. seniorátním konventu se senior Lány ve své zprávě zmínil o rostoucí úrovni liturgie.²⁸ Podle faráře F. Trnky, který o jednotné liturgii referoval, se pastorální konference v podstatě vyslovila pro to, aby konvent Lányho řád schválil. Odkazoval rovněž na *Agendu českou* z r. 1581, která obsahuje stejný liturgický pořádek. Doporučil akceptovat Lányho řád. V následující debatě padl návrh na zrušení vzkládání rukou při rozhřešení kvůli množství účastníků při večeři Páně, na což Lány reagoval možností svobody sborů v této věci. Farář Kutlík tento návrh podpořil a vyslovil se rovněž pro menší počet antifon a pro opakování salutace po skončení kázání. Taktéž se postavil proti

---

většině sborů. Říčan, *Životní dílo*, s. 150, pozn. 82.

25 *Evanjelický církevník* 2 (1871), č. 6, s. 140. Ještě o třicet let později se v tomto seniorátu objevil návrh na ustavení společného bohoslužebného pořádku. *Evanjelický církevník* 32 (1901), č. 6, s. 128.

26 *Evanjelický církevník* 8 (1877), č. 9, s. 204–205. Potřebnost nešporních i postních bohoslužeb prohlásil i superintendentní konvent ve stejném roce. *Evanjelický církevník* 8 (1877), č. 10, s. 253.

27 *Evanjelický církevník* 12 (1881), č. 11, s. 219–220. R. Říčan informuje, že se na tomto řádu podílel i D. B. Molnár a pořádek byl uveřejněn ve zpěvnících vydaných v letech 1889 a 1905. Říčan, *Životní dílo*, s. 150–151.

28 *Evanjelický církevník* 12 (1881), č. 11, s. 221.

zařazování písně mezi kázání a obecnou modlitbu. Podle jeho názoru není různost bohoslužebných pořádků velkým problémem. S takovým postojem ovšem nesouhlasil Skalský, který upozornil na kontinuitu s domácí luterskou církví předbělohorskou, nikoli až toleranční, opět v souvislosti se zmíněnou agendou, kterou měli konventuálové k dispozici a která podle Skalského potvrzuje, že tehdejší církev a. v. měla jednotnou liturgii. Konvent bez problémů schválil Lányho řád jako „direktiv“, výhrada zazněla jen proti recitaci vyznání víry o všech nedělích (kvůli zevšednění); Skalský krédo obhajoval, dle konečné podoby řádu však neúspěšně. Hladce prošlo schválení Lányho pořádku při večeři Páně, jen s Trnkovým návrhem na úpravu slov při rozdělení chleba a vína podle uvedené staré agendy.²⁹ V praxi se však s přijímáním Lányho pořádku nespěchalo.³⁰

Struktura řádu (střídá se kazatel a sbor)

Píseň

Trojiční pozdrav

Adjutorium

Antifona

Modlitba za odpuštění vin a dar Ducha sv.

Zpěv *Nejsvětější, Bože Otče všemohoucí* či *Ó Ježíši nebo Smiluj se nad námi Bože*

Slovo milosti

Chvalozpěv

Pozdrav

Modlitba

Epištola s doslovem

Haleluja (3×)

Evangelium s doslovem

Sláva Tobě Hospodine (3×)

Krédo (především o významných svátcích)

Amen (3×)

Píseň se vztahem ke krédu či ke kázání

Kázání

Sloka písně či zpovědní modlitba a rozhršení či všeobecná modlitba

²⁹ *Evanjelický církevník* 12 (1881), č. 12, s. 239.

³⁰ Říčan, *Životní dílo*, s. 151. Řád byl podle Lányho přijat jako direktiv i na superintendentním konventu r. 1889 a téhož roku i na generálním synodu. *Liturgie. Výňatek ze zprávy, Evanjelický církevník* 25 (1894), č. 9, s. 239. Na 5. generálním synodu a. v. r. 1889 bylo přijato usnesení, že se předpokládá, že liturgický řád byl sbory východního seniorátu kladně přijat a synod by jej mohl přijmout, avšak bylo by vhodné tento řád v některých bodech zkrátit (konkrétně čtení evangelia a epištoly tam, kde se to neuzívá, větší počet antifon a rezponzorií). Východní seniorát by měl věc projednat. *Evanjelický církevník* 21 (1890), č. 2, s. 40–41.

Modlitba Páně a krátká píseň
 Antifonie
 Děkčinění a prosba za požehnání
 Požehnání
 Verš písně
 Tichá modlitba
 Sbíрка při vycházení

Průběh večere Páně

Píseň o večeri Páně či o pokání
 Promluva
 Zpovědní otázky
 Modlitba
 Rozhřešení (nejvhodněji vzkládáním rukou)
 Sloka písně o odpuštění vin
Vzhůru srdce naše
Díky vzdávejme Pánu Bohu našemu (oboje s odpovědí lidu)
Jestli to slušné
 Svatý
 Modlitba Páně (duchovní)
 Slova ustanovení
Ó Beránku nevinný
 Přijímání vkleče se slovy kazatele a současně zpěv
 Antifona
 Děkčinění
 Požehnání
Amen (3×)³¹

Na 9. seniorátním konventu (1894) chtěl Lány prosadit dodržování schváleného řádu, navrhl tedy, aby se konvent zabýval otázkami, zda by neměl být tento liturgický pořádek opět doporučen jako „direktiv“, zda by si sbory neměly pořídit nějaké luterské agendy a zda by nebylo vhodné požádat superintendentní komisi zkoušející kandidáty bohosloví, aby se více zaměřila na liturgické znalosti. Ozval se však názor, že již bylo rozhodnuto na minulém synodu, který řád schválil jako dobrovolný. Věc se vyřídila tím, že na návrh B. Kutlíka bylo schváleno, aby se Lányho zpráva

31 „Řád hlavních služeb Božích pro církevní sbory východního evanjel. senioratu aug. vyz. v Čechách, přijatý seniorátním konventem r. 1881. a schválený superintendenčním konventem r. 1889“, *Štěpána Lešky církevní zpěvník pro evanjelické křesťany*, 8. vyd., Turnov 1889, s. XIX–XXI. Srov. Říčan, *Životní dílo*, s. 150–151, pozn. 84.

o liturgických záležitostech vytiskla a dala sborům k promyšlení. Oba zbývající seniorovy návrhy byly schváleny.³²

Obhajoba a vysvětlování liturgie

a. Článek hájící liturgii z roku 1895

Jako odpověď na článek v časopise *Hus*, jehož vznik byl mj. zapříčiněn Lányho zprávou o liturgii,³³ vydal Lány svoje pojednání v *Evanjelickém církevníku*. Jeho snahou bylo na základě Bible prokázat, že luterská liturgie není napodobováním katolických obřadů ani ničím nekalým a protibiblickým. Není třeba odmítat obřady, nýbrž jejich mechanické vykonávání a nepravdivost. Luterská liturgie obsahuje jádro evangelia. A jsou-li liturgické prvky založeny na evangeliu, nemají se vynechávat. I v Bibli používá Bůh znamení (archa úmluvy, oslátko aj.). Tak je založena možnost nosit kříž především v rámci pohřebních obřadů jakožto symbol prutu a hole na základě Žalmu 23 či jako znak přiznání se ke Kristu. Zneužívání nějakého symbolu není důvodem pro jeho odložení. Avšak používání symbolů není zákonem, je třeba zachovávat svobodu. Pokud se slouží duchovními oběťmi, lze stoly Páně nazývat oltáři. Vždyť i jiné výrazy přešly ze Starého zákona do Nového zákona i do církve.³⁴

b. Liturgická kázání z roku 1866

Roku 1866 se Lány věnoval bohoslužebným tématům v několika kázáních adresovaných černilovskému sboru, z nichž se kromě jeho názoru na liturgické prvky můžeme částečně seznámit i s tehdejší liturgickou situací ve sborech.

Nejprve se věnoval modlitbě. Při hlavních bohoslužbách se dostává na modlitbu tichou, oltářní, všeobecnou a na modlitbu Páně. Během tiché modlitby po vstupu do chrámu se klečí se skloněnou hlavou a zakrytým obličejem. Složené ruce jsou znamením oddanosti Bohu. Tichá modlitba je zařazena také před odchodem z kostela.

³² *Evanjelický církevník* 25 (1894), č. 9, s. 206.

³³ P. Kosanakámen, „Opakování křtu a liturgie“, *Hus* 7 (1895), č. 1, s. 8–11.

³⁴ Karel E. Lány, „Obřady, kříž, oltář a platnost křtu dle písem svatých“, *Evanjelický církevník* 26 (1895), č. 2, s. 33–40, zde s. 33–37.

Oltární modlitba se koná po písních a antifonách, kdy se liturg modlí napřed a věřící se následně připojují; obsahem této modlitby je hlavně prosba o očistění od vin a o požehnání dne i slova. Vyznání hříchů je nutné každou neděli, vždyť se jedná o setkání Boha s hříšníky. Potom je čas na prosbu o požehnané působení slova, které zazní. Opakování stále stejných modliteb není na škodu, neboť církve toto opatření stále prikazovala. Mělo se tak předejít nevhodným modlitbám duchovních, mělo se tím pomoci utužit jednotu církve, pomoci liturgům i posluchačům, kteří mohli slyšet opakovaně totéž; předepsané modlitby jsou rovněž kvalitnější než modlitby tvořené ad hoc.

Po kázání se pak ve všeobecné modlitbě děkuje za slyšenou zvěst, ale rovněž se konají přímluvy. Tento druh modlitby je společný všem církvím, avšak Lány si všímá odlišnosti římskokatolické a řeckokatolické církve, která do svých modliteb zahrnuje zemřelé. Avšak uznává, že se nejedná o věc hříšnou. Modlitba Páně jako nejhlavnější modlitba nechybí v žádném bohoslužebném shromáždění. Poté se koná ještě modlitba před požehnáním.³⁵

Dále byl tématem kázání zpěv. Při zpěvu mají věřící možnost nebýt jen pasivními účastníky bohoslužeb. Lány podává historické informace o vývoji zpěvu v církvi. Pak je uvedeno, že při všech bohoslužbách se mají vyskytovat písně k rozjímání o Boží dobrotě, prosby o milost a Ducha sv., písně obsahující oslavování a víru (nebo o Božím slovu), „Amen“ po kázání, děkování a prosbu o požehnání spolu s oddáním se Božimu vedení. Antifony obsahují prosbu o smilování i velebení Boha za jeho milost. Vlastně celý průběh bohoslužeb je možno charakterizovat antifonální interakcí mezi duchovním a věřícími. Po evangeliu se zpívá píseň „Věříme v Boha jednoho“.³⁶

Další kázání pojednávalo o liturgických čteních. Také zde se objevuje historická stránka problematiky. Pořadí epištola – evangelium má své opodstatnění. Epištola zde nahrazuje zákon, po němž teprve přichází evangelium. Čtení biblických oddílů představuje pro ty, kdo nemají Bibli, možnost slyšet slovo.³⁷

35 ÚA ČCE, AF Pzst. K. Ed. Lány k. 2, kázání na 16. neděli po sv. Trojici 16. 9. 1866.

36 ÚA ČCE, AF Pzst. K. Ed. Lány k. 2, kázání na 17. neděli po sv. Trojici 23. 9. 1866.

37 ÚA ČCE, AF Pzst. K. Ed. Lány k. 2, kázání na 18. neděli po sv. Trojici 30. 9. 1866.

Dostalo se také na vyznání víry. Také v tomto případě je podán pohled do minulosti Apoštolského kréda. To se v Černilově vyznávalo prostřednictvím písně po čtení epištolního či evangelního textu. Jinde bylo vyznání čteno liturgem a věřící odpověděli svým „Amen“. Logika tohoto pořadí je v tom, že víru je možno vyznat až po slyšení zvěsti, neboť podle apoštola slyšení předchází víře. Lány nabízí i tuto možnost vnímání následnosti Božího jednání: zákon hory Sinaj, poté evangelium Golgoty a nakonec vyznání víry na Sionu církve a srdce. Ovšem krédo věřící vyznávali patrně i během všedních dní ráno či večer.³⁸

Kázání nepředstavuje podle Lányho, oproti názoru některých lidí, těžiště celého shromáždění, to však neznamená, že by v něm mělo chybět. Stání při čtení biblického úseku se zakládá na starozákonním vzoru a má vést k poznání toho, kdo opravdu hovoří i k poznání, že se toto slovo na posluchače vztahuje. Zde se však v souvislosti s pořadím slyšení – vyznání snad může jevit poněkud překvapivým odvolávání se na starodávné církevní ustanovení, že kázání se koná až po recitaci kréda, neboť kázání má původ ve víře.³⁹

V kázání věnovaném zpovědi udává K. E. Lány několik možností, jak může zpověď proběhnout: v soukromí při modlitbě, při vyznání vin bližnímu či při zpovědi před duchovním, ať již v soukromé, či veřejné podobě. Bohoslužebná zpověď je předstupněm přijímání večeře Páně. Tato forma zpovědi byla sice různými kritiky odmítána, avšak je možné ji založit na Písmu, ačkoli v něm není výslovně uvedena. Duchovní představitel sboru je také bližním a těm mají být hříchy vyznávány. Také zde je podán historický nástin. Někde se zpověď odehrává již v sobotu, na jiných místech na počátku nedělního shromáždění, v Černilově po kázání. Duchovní hovoří od oltáře a pak pokládá věřícím čtyři zpovědní otázky, které se týkají jejich uznání vin, lítosti, víry a slibu. Poté se kleká, snad při tiché kající modlitbě, a následně zní slovo rozhřešení. Nato se přechází ke slavení večeře Páně. Mluví se o vzkládání rukou, avšak není jasné, zda Lány naráží na zavedenou praxi.⁴⁰

38 ÚA ČCE, AF Pzst. K. Ed. Lány k. 2, kázání na 19. neděli po sv. Trojici 7. 10. 1866.

39 ÚA ČCE, AF Pzst. K. Ed. Lány, k. 2, kázání na 20. neděli po sv. Trojici 14. 10. 1866. Kázání není kompletní.

40 ÚA ČCE, AF Pzst. K. Ed. Lány, k. 2, kázání na 21. neděli po sv. Trojici 21. 10. 1866.

V neděli věnované památce reformace věnoval černilovský farář svoji promluvu vlivu reformace na bohoslužby. Co bylo možné v bohoslužbě ponechat, to reformace ponechala. Vždyť i předtím působil v církvi Duch sv. Zůstala tak zachována návaznost na ranou církev. Ovšem modlitby ke svatým či jiné věci odporující apoštolské tradici byly odstraněny. Reformace také některé bohoslužebné části přeměnila. To se týká nahrazení latiny běžnými jazyky, což dalo evangelickým církvím národní rysy. Díky reformaci se opět začala věnovat pozornost kázání a společnému zpěvu a její zásluhou se tyto prvky dále rozvíjely.⁴¹

c. Článek o bohoslužbách z roku 1877

K obeznámení s významem bohoslužeb a liturgie byl v Evanjelickém církevníku otištěn příspěvek, jehož autor sice není uveden, avšak podle R. Říčan sepsání tohoto článku inspiroval K. E. Lány, ač patrně nebyl jeho pisatelem.⁴² Vychází se v něm z obecně lidské zkušenosti, z potřeby náboženství a kultu. Pak se přechází k bohoslužbám křesťanským. Jejich nejdůležitější součástí představují kázání a modlitba se zpěvem, vrcholným projevem liturgie jsou svátosti. Bohoslužba je sice záležitostí společenství, avšak je nutné, aby ji někdo vedl, aby se za společenství vyjadřoval. Proto je relevantní dělení na duchovní a laiky. Osobnost či osobitost duchovního je při vedení bohoslužby potlačena, musí se řídit dle řádu; při kázání má sice více prostoru, avšak opět musí brát ohled na Písmo, konfesi, liturgická pravidla. V bohoslužbách lze nalézt části pevné (modlitba Páně, slova ustanovení svátostí, pozdravy a požehnaní) i volné (volné modlitby; písně, které nejsou pravidelně užívány).

V závěru se autor věnuje i evangelickým bohoslužbám. Ty musejí mít základ v Božím slovu, v kázání. Avšak v kázání nejde pouze o předávání informací, má posluchače oslovit a povzbudit k určitému jednání. Avšak ani kázání nemůže samo o sobě vytvořit celé bohoslužby. Je zde ještě liturgie. Liturgické modlitby jsou vyjádřením citů shromážděných lidí. Tak se vytváří viditelné společenství. Přípustnost těchto forem je dána také jejich starobylým původem a jejich očištěním v reformaci. To zakládá je-

41 ÚA ČCE, AF Pzst. K. Ed. Lány, k. 2, kázání na 22. neděli po sv. Trojici 28. 10. 1866. V kázáních 11. 11. a 18. 11. se Lány věnoval svatbě a pohřbu a v poslední neděli církevního roku 25. 11. kázal o požehnaní.

42 Říčan, *Životní dílo*, s. 150.

jich pravdivost. Kristova slova o službě Bohu v duchu a pravdě nebyla kritikou formy, ale obsahu kultu. A evangelická bohoslužba je si toho vědoma. Na konci je vyjádřena touha po větší vážnosti věnované liturgii v prostředí, které je na ni chudé.⁴³

d. Pojednání o liturgii z roku 1894

V pojednání, které přednesl Lány seniorátnímu konventu roku 1894, ukazuje liturgii – oproti kázání – jako prostor pro zapojení sboru i liturga. Evangelické bohoslužby nejsou školou či divadlem, kde by bylo možné jen poslouchat či sledovat dění, ale jsou spíše oslavou a vzýváním Boha a přijímáním milosti k posvěcení. V bohoslužbách je třeba vyznávat provinění, žádat o Boží milost a zároveň ji velebit, až poté je prostor pro slyšení slova a pro svátosti. Má se při tom zachovávat řád. Také zde se objevuje stručný historický exkurs do dějin bohoslužby. Bohoslužby v luterském prostředí se před Bílou horou skládaly z těchto prvků: přístup ve jménu Božím s vyznáním vin; „Pane smiluj se“; „Sláva buď na výsostech Bohu“; „Pán Bůh budiž s vámi“ – tyto části dokončovali věřící, dále zde byly kolekta; epištola a evangelium; vyznání víry; kázání; přímluvná modlitba; píseň; večere Páně a požehnání, jemuž předcházely pozdrav a kolekta.

Kromě Třicetileté války měly neblahý vliv na rozvoj liturgie dogmatické spory, pietismus, racionalismus a v našich podmínkách také obavy před vlivem římské církve i před kritikou reformovaných evangelíků. Ani vývoj po Tolerančním patentu nebyl uspokojivý a situace stále na některých místech uspokojivá není. Alespoň hlavní části liturgie konali slovenští kazatelé, kteří měli agendu Krmanovu či Seberinyho přepracování Hamaliarovy agendy. Dobrým počinem bylo používání německých agend např. D. B. Molnárem a jeho synovci v Praze, avšak ti se museli obejít bez spolupráce shromáždění či pěveckého sboru. Jen ve dvou sborech východního seniorátu chybí liturgie úplně. Liturgie není jen výsadou Němců. Také zde nacházíme odvolání na předbělohorskou agendu, která byla do Černilova darována a lze v ní nalézt všechny antifony, i na zpěvníky Třanovského či žitavský. Při nové úpravě liturgie tedy bylo možné čerpat z našich zpěvníků.⁴⁴

43 „Křesťanské služby Boží, jejich předmět, podmět a organizace se zvláštním ohledem na liturgii“, *Evanjelický církevník* 8 (1877), č. 3, s. 50–53 a č. 4, s. 73–77.

44 *Liturgie. Výňatek ze zprávy, Evanjelický církevník* 25 (1894), č. 9, s. 235–239. Pojednání vyšlo také samostatně.

V čem tkví podle K. E. Lányho význam liturgie? Liturgie představuje obranu vůči nesprávnému učení duchovních. Dává prostor věřícím, aby se mohli více účastnit bohoslužeb a mít kontakt s liturgem. Bez liturgie jsou bohoslužby chudé, což má negativní vliv na církev, jejíž život se přece odráží zejména v bohoslužebném dění a z něj se opět šíří dále.⁴⁵ Je však třeba, aby bohoslužba byla živá a dobře sestavená. Při kritičnosti vůči pravoslaví i katolicismu se zde uznává, že bohoslužba těchto církví je působivá. Ač Lány zažil to, že evangelíci neviděli rozdíl mezi bohoslužbami luterskými a reformovanými, podařilo se mu vysvětlit věřícím význam liturgie za spolupráce zpěváků a liturgie se prosadila. Luteráni si musí pěstovat svoji specifčnost. To, co je v křesťanství pravdivé, je také luterské.⁴⁶

Liturgii je třeba vysvětlovat, ukázat na její vztah k Písmu, konfesi, víře. Věřící mají společně dokončovat zpěvem či rytmickou mluvou ty části liturgie, které začíná duchovní. Lány byl přesvědčen, že tak přijmou liturgii i ty sbory, které k ní nyní nemají pozitivní vztah. Poté podává vysvětlení počátečních částí bohoslužby a ukazuje rovněž, jak to vypadá ve sborech, které liturgii dosud nezavedly.

Introit (přístup) umožňuje vyjádřit, že se jedná o dění před Bohem, s jehož pomocí se má konat vše. Ve sborech bez liturgie je introit nahrazen zpěvem žalmu nebo ranní či jiné písně. Po ranní písni má následovat antifona („Ó Ježíši“ nebo „Nejsvětější, Bože Otče všemohoucí“ či jiná). „Kyrie“ představuje důležitý prvek pro správný vztah k Bohu. Tam, kde liturgii nemají, zpívá se na základě Glatzovy agendy hned další píseň, která má zahrnovat prosbu o smilování; obvykle se však zpívají písně bez tohoto prvku. Jako odpověď na vyslyšení své prosby o milost pronáší shromáždění v nějaké formě „Gloria“. Na některých místech se tento prvek vžil jako jediná užívaná antifona. Místo „na zemi pokoj“ se pak může zpívat část písně „Samému Bohu sláva, čest budiž za milost jeho“. „Kyrie“ a „Gloria“ představují podle starých českých kancionálů základní části liturgie, a proto se na ně má dbát, i kdyby se nezpívaly, ale mluvily. Nemají se vkládat do jiných částí bohoslužeb.

45 Jako by zde již v jisté podobě zaznívala slova Konstituce o posvátné liturgii Druhého vatikánského koncilu *Sacrosanctum Concilium* I, 10: „Přesto však je liturgie vrchol, k němuž směřuje činnost církve, a zároveň zdroj, z něhož vyvěrá veškerá její síla.“ *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, Praha 1995, s. 137.

46 *Liturgie. Výňatek ze zprávy, Evanjelický církevník* 25 (1894), č. 9, s. 239–241.

Dosud byl duchovní tím, kdo zaujímal místo mezi ostatními věřícími, nyní však bere na sebe roli služebníka slova. Nejprve pozdraví shromážděné: „Pán Bůh budiž s vámi“, ti mu odpoví: „I s duchem tvým“. Pokud lid neodpovídá, má liturg říci: „I s duchem mým“. Dále následuje výzva k modlitbě a zpívaná či mluvená kolekta, kterou duchovní pronáší čelem ke stolu Páně (není použito slovo „oltář“), neboť modlitba míří k Bohu, ne k lidem. Pokud se kazatel modlí „zpěvně“, odpovídá lid zpěvem „amen“. Kolekta má své místo i při neliturgických bohoslužbách, avšak někdy je příliš mnohomluvná. Modlitba má obsahovat prosby týkající se chťení i činění, prosí se o požehnání se zřetelem na daný svátek a následující novozákonní čtení. Čte se nejprve z epištoly (podle starozákonního vzoru čtení zákona a proroků). Shromáždění stojí a odpovídá „Haleluja“, s výjimkou adventní a postní doby. Poté je čteno evangelium, na což se odpovídá trojím zpěvem slov „Sláva tobě Hospodine“. Někde ovšem nechávají druhé čtení až před kázání, ale Lány navrhuje v těchto situacích číst místo epištoly z knih Mojžíšových a místo evangelia z proroků. Někde konaný výklad před oltářem se má ponechat pro nešporní shromáždění či biblické hodiny, protože nabourává starodávnou strukturu bohoslužeb. Potom sbor vyznává svoji víru, což lze provést pomocí Apoštolského či Nicejského kréda či zpěvem písně, např. Lutherovy „Věříme v Boha jednoho“. Krédo nemá chybět především o významných svátcích. Nyní je na řadě kázání, jež Lány označuje jako přídavek k již zvěstovanému slovu, ale přídavek potřebný. Nicméně za chvíli je spolu s přímlovami charakterizuje jako ovoce a neméně důležitou druhou část bohoslužeb a také dalšími slovy ukazuje jeho význam. Proti námitce, že Ježíš nikdy nekonal liturgii, by se mohlo uvést, že také nikdy nebyl na kázání, ale ve skutečnosti obojí činil. Při poslední večeři lze vysledovat všechny luterské liturgické prvky i kázání. I při misijním zvěstování následují po kázání slova modlitby, liturgické oslavování se podle Zjevení Janova odehrává i v nebi.⁴⁷

Stručně na závěr

Ačkoli snahy K. E. Lányho a jeho spolupracovníků nebyly vždy přijímány s pochopením a ani později se nedočkaly velkého ohlasu, přesto svědčí

⁴⁷ *Liturgie. Výňatek ze zprávy II., Evanjelický církevník* 25 (1894), č. 10, s. 262–266. K referátu srov. Říčan, *Životní dílo*, s. 153–154.

o touze po oživení duchovního života v českém luterském prostředí. Liturgie pro tyto muže představovala způsob, jak učinit jejich církve specifickou, jak vtáhnout věřící do bohoslužebného života.

Mgr. Michal Chalupski

Albrechtická 170/11

Dolní Těrlicko

735 42 Těrlicko

michal.chalupski@gmail.com